

Röportaj:

A. Onur Aktaş

Dr. A. Onur Aktaş, Çankırı Karatekin Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesidir. Uzmanlık alanları arasında müzik felsefesi ve Kant sonrası Kıta Avrupa felsefesi, özellikle Schopenhauer ve Nietzsche'nin düşünceleri, bulunmaktadır. Türkçeye pek çok felsefi eser kazandırmıştır. Yayınları arasında, Schopenhauer'ın *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* adlı kitabının Türkçe çevirisi de yer almaktadır.

Schopenhauer ve Nietzsche okumak neden önemli? Neden tavsiye edersiniz?

Bu sorunuza genelden özele ilerleyerek cevap vermek isterim. İlk "felsefe neden önemlidir?" sorusuyla başlayalım. "Gündem" özellikle ülkemizde politik anlamda çok yoğun. İster medyada ister sosyal medyada her gün bizleri öfkeliendiren, huzurumuzu kaçıran, geren durumlara şahit olabiliyoruz. Fakat ilginçtir ki "gündem"de olanın saman alevi misali parlayıp söndüğüne ve hızla buhar olup uçtuğuna da şahit olabiliyoruz. Ve hatta bizlerin de duygu durumları "gündem"e paralel inişler ve çıkışlar sergiliyor. Birkaç gün önce olmuş ve bizi yoğun şekilde öfkeliendiren bir durumu bir gün sonra unutulabiliyoruz.

"Gündem"e tepkisel şekilde takılıp kalmak sorunlarla derinlikli ve ciddiye bir yaklaşımı da temsil etmiyor; hatta "gündem" bana sıklıkla *halihazırda* sosyoekonomik manada durumu kötü olan bireylere, hayali ve kahramanca bir *geçmiş* ve tüm kötülüklerin sorumlusu ilan edilmiş uyduruk düşmanlardan *gelecekte* kurtuluş vaadiyle bir oyalama gibi görünüyor.

Buna karşın felsefe her daim "güncel" olanla ilgilenir. Filozoflar günceldir. Çünkü filozofların ilgili oldukları ve merkezinde duran varlık ve bilinç konusu, iyi yaşam konusu her kuşak için günceldir. Ben felsefenin konularını, Dünya dönüp dursa da batıp çıksa da sabit duran Güneşe benzetiyorum.

Felsefe varlığa ve insana dair kalıcı olanı arayan sözler söyler. Fakat dahası da vardır; felsefe alanında söylenen sözler sıklıkla donuk olanı çözer, sabit olanı sarsar. Böylelikle de felsefe bir anlamda kalıplara yapışmış olanlara zorlayıcı gelir. Felsefe nadiren tutunacak dallara, basılacak zeminlere ulaşmaya benzer; bilakis felsefe yola koyulmaya benzer. Felsefe halihazırdaki sorunlara

tam bir sorumluluk bilinciyle ciddi ve derinlikli çözümler arar ya da en azından insanlara genel ve özel mutsuzluk sebeplerini gösterir ve felsefenin bunlara karşı yıkıcı bir etkisi vardır.

Bu açıdan bakarak ben sadece Schopenhauer ve Nietzsche'nin eserlerini değil herhangi bir filozofun yazılarını okurken onların neleri sarstığına, kimleri üzdüğüne, hangi otoriteleri zorladığına, neyle kavga ettiklerine önem veriyorum.

Dolayısıyla ben sorunuzu Schopenhauer ve Nietzsche'de *kalıcılık* ve *sarsıcılık* barındıran öğeler nelerdir şeklinde yorumluyorum. Hatta bu iki filozoftan önce, aynı kriterlerle Kant'ı da kısaca değerlendirmek isterim. Soru gene aynı: "Kant'ta sarsıcı olan ne?" Kant özetle bizim *aşkın* –yani kendi deneyim dünyamızın *ötesinde*– hiçbir bilgiye erişemeyeceğimizi göstermiştir. İşte bu sarsıcı olmuştur; zira bu *ötelerden* haberler bildiriyormuş gibi yapan, *ötelerin* neye benzediğinin bilgisini haizmiş gibi davranan ve bu tavırlarıyla aklımıza ipotek koymaya çalışan her tür odağın yıkıldığı anlamına geliyordu. Dolayısıyla da insanın aklını bu odaklardan özgürleştirilmesi için dev bir kanal açılmıştı. *Aşkın* olanla uğraşan metafizik, Kant'la birlikte yıkıldı. Felsefe tarihi kitapları modern felsefeyi Descartes'la başlatsa da bence modern felsefe Kant'la başlar zira o, konusu özellikle Tanrı olan Skolastik felsefe dönemini, böyle bir konunun çözülemeyeceğine işaret ederek gerçek anlamda kapatan kişidir.

Kant'tan sonra onun etrafından dolaşmaya çalışanlar olsa da Schopenhauer Kant'ın *aşkın* olana dair tartışmayı bitiren düşünsel mirasıyla barışık bir filozoftu. Elimizde halihazırdaki deneyim dünyası vardı ve tam da buradan başlamak gerekiyordu.

Fakat Schopenhauer metafiziği *aşkın* olanla ilgili bir dal olarak görmedi. Deneyimin *ötesi* değildi Schopenhauer için konu; fakat o, deneyimi küçümsemeyi veya deneyimin üzerinden atlamayı da anlamsız buldu. Dolayısıyla Schopenhauer kendi felsefesi için doğrudan deneyimden başlamıştır; insanın hem dış dünyaya hem de kendi iç dünyasına dair deneyiminden başlaması ona göre felsefe için iyi bir adımdı.

Böylelikle Schopenhauer, felsefenin en önemli konusu olarak gördüğü varlığın *mahiyetinin* tarif edilebileceğini düşündü. Ona göre bu hareket noktasından yola çıkmak varlık *nedir* sorusuna oldukça iyi bir cevap önerebilirdi. Bilimin konusu varlığın *nasıl* işlediğiyle varlığın *mahiyetine* yönelik bir idrak, felsefe aracılığıyla olabildiğince net açıklanabilecekti. Varlığın mahiyetinin idraki elbette sanatta, sahipsizlikte mevcuttu ya da trajedi

yoluyla insana açılabilir; fakat felsefenin görevi, Schopenhauer'a göre, varlığın kavramlar vasıtasıyla resmedilmesiydi.

Schopenhauer varlığa dair muazzam bir resim koyabilmesiyle; teselli ve avuntu değil dürüstlük ve açıklık arayışıyla; bilincin *altında* sonrasında *bilinçaltı* olarak da adlandırılacak katmanlara vurgusuyla önemlidir.

Nietzsche'ye gelince "onun niçin önemli" olduğu sorusuna cevabım daha kısa olacak. Nietzsche'nin "Tanrı Öldü" ifadesi aslında kendi ilanından ziyade bir tespit cümlesi gibidir.

Nietzsche, hayatı yorumlayışımızın steril entelektüel bir sahada gerçekleşmediğine işaret eder. Nietzsche'ye göre, hayatı onaylayan insanlarla hınç dolu insanın ahlak anlayışları farklı olacaktır. Ona göre hayatı onaylayanların ahlakı bir *efendi* ahlakıdır ve böyleleri bedeni onaylar, cinselliği kötülemez, bedeninin yanında zihnini ve gönlünü geliştirir, neşeye değer verir, hayatın akışını ve ölümü kabullenebilir, ötelerde bir avuntu ve teselli aramaz, halihazırdaki gerçekliğin sorumluluğunu üstlenir, mücadeleden keyif alır – ve tüm bunlara "iyi" der. Oysa hayatı yaşamadığı için kendisini hep mağdur gören tepkisel insan, kendisini "hayırlı" bulabilmek için tüm bu yukarıda saydığımız özelliklere "şer" der. Dolayısıyla "iyi" ve "vasat" olanı tanımlamakla "hayır" ve "şer"i tanımlamanın hayatı farklı şekillendirme güçleri vardır.

Nietzsche'nin ilginçliği, bir tür *mağdur* ve *mazlum* bakış açısının, içinde yaşadığımız bu dünyayı kötülemesindeki sorunları göstermesindedir; *mağduriyet* ve *kurtuluş* söylemlerinde psikanalize tabi tutulabilecek bir yaşam hıncına işaret etmesindedir; haliyle de bilgi anlayışlarımızı aslında yaşamı ihya edebilen ya da çürütebilen bakış açılarının savaş alanı olarak görmesindedir. Nietzsche, Schopenhauer'ın resmettiği haliyle dünyayı kabul eder; fakat buna ilaveten Schopenhauer'ın resmettiği haliyle dünyanın onay yollarını gösterir.

Felsefe eğitiminiz çevirilerinize nasıl bir katkı sağladı? Schopenhauer çevirirken kendi felsefi bakış açınız çeviriye yansıdı mı?

Ben felsefeye benden önceki kuşakların çevirileriyle girdim. 15 yaşında Platon'un *Devlet* kitabını tesadüfen evde buldum ve kitabın içeriği büyük heyecan verdi bana. Felsefeyi böyle tanıdım. Sabahattin Eyüboğlu ve Mehmet Ali Cimcoz'un Azra Erhat'a danışarak yaptıkları bir çeviriydi bu. Bu çeviri gönlümde, daha sonra hiçbir akademinin yakamayacağı denli güçlü bir felsefe aşkını alevlendirdi.

Şimdi geri dönüp baktığımda kendi yolculuğumu sadece kendi yolculuğum olarak da görmüyorum. Sabahattin Eyüboğlu, Mehmet Ali Cimcoz, Azra Erhat, Vedat Günyol gibi isimler ülke kültürümüze dev katkılar yapmışlardı. Bu gibi isimleri de Hasan Ali Yücel'in, Tercüme Bürosu bir araya getirmiştir. Ben bu çabaları hep bir Anadolu Rönesansı olarak görürüm. Yakılmış olan bu dev meşalelerden beslendikçe ben de en azından çevirilerimle bir ışık yakmak istedim. Zira korkunç karanlıkların, basit bir kibrit aleviyle yok olup gideceğine inanıyorum.

Felsefe eğitimimin çevirilerime ilk katkısı da Türkçede olmayan metinleri ve eksikleri görmemi sağlamış olmasıdır. Ben kendimi asla çevirmen olarak görmezdim; ama Schopenhauer'ın ana metninin –dile kolay– iki yüz yıldır Türkçede olmamasını ve buna rağmen bu dev filozofun popülerlik sisi altında gözden kaybolmasını istemedim ve bu saikle çeviriye başladım.

Benim felsefe eğitimim, bireysel bir macera olarak hala sürüyor. Felsefeyi akademide aradığımdan daha çok yabanda aradım ve arıyorum. Dolayısıyla ne terfi için performans puanı ne parası olan ve hatta akademinin kolaylıkla hedef tahtasına oturan bir faaliyet olan çeviri yapmam, felsefe ile kurduğum ilişki ile alakalı. Schopenhauer çevirirken de haliyle –herkese kulak vermeme, bunlardan makul düşünce ve önerileri kabul etmeme rağmen– ne bir öğretmenim ne bir yandaşım ne de otoritem var.

Bana göre filozof zaten bir çevirmendir; var olmanın gizemini gizemsiz kelimelere döker. Yaşamın gürül gürül çağlayan kaynağından beslenir. Benim çevirmenliğim ise filozof dediğimiz bu büyük çevirmenin beslendiği kaynağa kendi dilimde işaret etmektir. Benden eğer çevirime yansıyan tek şey varsa o da bu tavidir diyebilirim.

Almancadan çeviri yaparken, metnindeki nüansları ve özgün ifadeleri nasıl koruyorsunuz? Yerelleştirmeye başvuruyor musunuz? Sizce gerekli mi?

Dil benim için asla salt teknik bir konu olmadı. Kimisi dil bilgisi kurallarına birincil önem verir. Sadece dil bilgisi kurallarına referanslarla dile dair bilgiççe diyebileceğim bir tonda konuşup buradan saygınlık devşirmeye çalışırlar.

Benim için dil, özünde binlerce yıllık bir yaşam tecrübesinin ifadelerini barındırır. Dilin bağrında kendi düşünce kodları vardır. Farklı bir dili öğrenmek esasen farklı bir düşünsel dünyaya da adım atmak demektir. Dilin

teknik öğeleri elbette bir basamaktır fakat dil yaşamdan beslendiğinde ve yaşamı beslediğinde can kazanır.

Dilde hem gönle hem de akla yönelik öğeler vardır. Kendi dilimde duygusal ya da bilgece olan öğeleri sezme; kendimi olabildiğince net ifade etmek önemli. Almanca öğrenirken de benim için ilkin dilin aurasını sezme ve onun düşünsel işleyişine ayak uydurmak önemliydi. Böylece Almancayı öncelikle dışsal kurallarından çok içsel cevherinden tecrübe ettim; sevgiden ve farklı bir yaşam kültürü içinden bu dili soludum.

Anadilim olan Türkçede zaten dolaysızca sevgiden, mizahtan, aşktan, mutluluktan, ihtimamdan beslendiğim bir cevher var ve bununla, kendimi açık ve isabetli ifade çabaları yan yana duruyor.

Sorunuza dönecek olursak kaynak dilde ilkin kendi tecrübe ettiğim dilin ruhuna sezgilerimle ve aklımın rehberliğinde yaklaşıyorum; sonra hedef dilde bu ruha ve cevhere en isabetli karşılık olacak nüansa başvuruyorum.

Türkçede çok fazla kullanılmayan terminoloji için bulduğunuz çözümler nedir? “Terminoloji yaratılmasının” dile etkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Sorunuza cevap esasen çok katmanlı ve çok boyutlu bir yaklaşım gerektiriyor. İlkin en temelde kelime ve kavram arasındaki farkı görmek lazım. Kelime en genel anlamda sesli ya da yazılı işarettir; kavram ise kelimenin işaret ettiği. “Yüz” kelimesi bağlamına göre sporla ilgili bir kavrama, utanma ile ilgili bir kavrama ya da sayısal bir kavrama işaret edebilir. Dolayısıyla çeviri yaparken ilk amaç kaynak dildeki kavramsal bağlamları görmek. Kaynak dildeki bir kelimenin işaret ettiği kavrama bakmadan, hedef dilde bunun *daima* bir karşılığı olmasında ısrar edenler bana kalırsa çok yüzeysel kalıyorlar. Diğer bir deyişle kaynak dildeki bir kelimenin bağlamına göre hedef dilde farklı farklı çevrilebileceğini görmüyorlar ve “şu kelimenin karşılığı *daima* budur” şeklinde boş bilgiçlik yapıyorlar.

Dolayısıyla çeviri yaparken ilk amaçlardan biri, hedef dilde kavrama göre kelime tercihi olmalıdır; yani bağlama göre uygun terimin bulunmasıdır. Sonrasında en önemli adım çeviriyi *olmasını* umduğumuz –yani halihazırda olmayan– bir dile göre değil yaşayan dile göre yapmaktır. Eğer çevirmen *katı biçimde* herhangi bir dini ya da politik dünya görüşüne bağlıysa onun yapacağı çeviri de samimi bir dilin sıcaklığını ve dürüstlüğünü içermez.

Ben şöyle yaklaşıyorum: Türkçe, felsefe dilidir. Hikmetin Türkçe aranamayacağını söyleyenlere niye inanalım. Gündemdeki insanlar bir iki kuşak sonra hatırlanmayacaklar bile. Eminim Bach gibi müzisyenlere de “Almanca müziğin dili değildir” diyenler olmuştur; ama onun zamanından günümüze hangi siyasetçinin, hangi otoritenin ismi kaldı? O dönemden günümüze Bach’ın ismi kaldı; diğerlerini anmıyoruz bile. Ben de bu inançla, Türkçe felsefe çalışmalarını önemseyerek kendi yolumda ilerliyorum. Dil ise benim için yaşayan, nefes alan bir iletişim ağı. Çevirilerimde dilde “eski” tabir edilen ve fakat yaşayan “tasavvur” “tezahür” “idrak” gibi kelimeleri de “yeni” tabir edilen “isteme,” “öz,” “ilinek” gibi kelimeleri de kullanıyorum.

Hem yaşayan terimler kullanılabilir hem de yeni terimler üretilebilir bana göre. Fakat yeni terimlerin kalbinin atmaya başlaması ve kullanım kazanması önemli. Türkçeye kazandırılan ve kullanımda olan terimler için, yüzeysel saldırıları unutup *Özleştirme Kılavuzu* gibi kitaplara bakmak yeterlidir. Müthiş bir terminolojiden oluşan dev bir hazine günümüz Türkçesine zaten kazandırılmış durumda.

Bence felsefe ateşi insanın gönlünde yanmaya başladığında kişi kendi dilinde uygun dışavurumları ve ifadeleri de bulacaktır.

Hedef ve kaynak dildeki yetkinliğinizi nasıl geliştiriyorsunuz? İzlediğiniz belli metodlar var mı?

Daha önce verdiğim cevaptan çıkabilecek sonucu özetleyeyim: Dilin, elbette teknik yönlerine azami özen gösterilmeli. Kişi kendini daha net, daha isabetli ve daha somut ifade etmeye çalışmalı. Fakat bunların ötesinde yaşamdan, şiirden, mizahtan, sevgiden beslenmeli. Böylece kaynak dil ve hedef dil arasında sahil bağlar kurulur. Bu bir metot değil elbette; fakat insanın akli ve gönlünü birleştirmesi kişinin yetkinliğini her daim besleyecektir.

Çevirmen ve felsefeci kimliğinizle, günümüzdeki yapay zeka ve gelişen teknolojinin etkilerini nasıl yorumluyorsunuz? Yapay zeka çevirilerini sağlıklı buluyor musunuz?

Yaşayan dil vurgum burada da geçerli. Yapay zekâ hızla hesap edebilir ama ihtimam gösteremez, korkamaz, sevemez, aşık olamaz, üzülp ağlayamaz. Bunların görüntüsünü belki ilerde verebilir ama sadece müthiş bir taklit seviyesini haiz olabilir. Yapay zekayı ben muazzam bir hesap makinesi olarak

görüyorum. “Yapay Zekâ” ifadesindeki “zeka” sadece hesaplama kabiliyeti olsa da sıklıkla “şuur”la karıştırılıyor. Oysa şuur anlayış, sevgi, vicdan ve akıl karışımı bir farkındalık halidir.

Kişi sırf yapay zekaya sırtını yaslanırsa kaynak dilden hedef dile çevirisinde adeta ruh üfleyen çevirmen kaybolur.

Yapay zekâ platformları elbette kullanılabilir; ama insan dokunuşu olmazsa, çeviri ruhsuz, sevgisiz, derinliksiz olur ve büyük olasılık felsefe alanında ciddi hatalar barındırır.

Felsefe çevirisi yapmak isteyenlere tavsiyeleriniz nedir?

İlkin çeviriye dair önemli bir hatırlatmayla başlamak isterim. Çeviriden insan Türkiye’de para, akademik puan, prestij kazanmıyor.

Bunları bilerek devam etmek isterlerse, kahramanca bir adım atmış sayılırlar. O yüzden de dilimci, kolajcı, aceleci, umursamaz, bazen başlıklar uydurup hızla basan ve kalıcılığı umursamayan yayınevlerinden uzak durmalarını tavsiye ederim. İnsani iletişim ve benzeri kaygılarla hareket etmek önemlidir. Dolayısıyla samimi çevirmen ve samimi yayınevi yan yanılığı önemlidir. Ben akademik hayatımın başlarında farklı yayınevleri ile çalışmayı anlamlı bulurdum. Ama artık bir daha asla çalışmayacağım yayınevleri var.

Bunun dışında çeviri yapacak kişi için ağır basan taraf bana göre hedef dildir. Pek çok çevirmen kaynak dile hâkim olduğu için iyi çeviri yapacağına inanabiliyor. Örneğin diyelim Almanya’da yaşayan Türk kökenli birisiniz; mükemmel Almancanız var ve Türkçeyi de biliyorsunuz; bu noktada sadece kaynak dile olan hakimiyetinize güvenerseniz büyük olasılık çeviriniz hedef dili ikincil gördüğünüz için kötü olacaktır. Oysa durum bence tersidir. Kaynak dilde mükemmel olmasa da ortalamanın üstü bilgi sahibi birisi hedef dilde ifade gücü iyiye çevirisi de büyük olasılık güzel olacaktır.

Çeviriyi sadece oradaki kelimeleri buraya taşımak sanan, gramer kurallarının bilgiçe sayılıp dökülmesiyle çeviri eleştirisi yaptığını sanan ve böylece saygınlık devşirmeye çalışanlara da çok itibar edilmemesini tavsiye ederim. Bütüncül bir çeviri yapmaya himmet eden birisi iyi bir iş yapar; ama çevirmene saldırıp kendi bilgiçliğini göstermeye çalışacaklar da olacaktır. Bunun da bilinmesi iyi olur.

Fakat diğer yandan çeviride hatalar tespit edip daha iyisini önerenleri dinlemek daima iyidir. En kötü ihtimal bir sonraki baskıda bu hatalar düzeltilebilir. Fakat saldırgan ve hınç dolu bilgiçleri ciddiye almamak gerekir

ki kendi gözlemim böyle tipler de genelde ya çeviriye yarım yamalak girmiş oluyorlar ya çevirileri de dilimlenmiş metinler oluyor.

O yüzden en genel tavsiyem ihtimam, sevgi ve sabrı merkeze koymaları ve yine böyle insanlarla iş yapmaları.